

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนบ้านน้ำเค็ม หมู่ 2 ตำบลบางม่วง อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เป็นบริเวณหนึ่งที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทยจากเหตุการณ์สึนามิ ประการหนึ่งเกิดจากความ "ไม่รู้" ว่า "สึนามิ" คืออะไรและจะเตรียมรับมืออย่างไร ประการต่อมาเนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งและสภาพทางกายภาพของบ้านน้ำเค็มซึ่งอยู่ในแนวปะทะของสึนามิไม่มีเกาะ แนวปะการัง หรือแนวป่าชายเลน ซึ่งเปรียบเสมือนภูเขาในทะเลที่จะคอยรับแรงปะทะที่จะทำให้พลังของสึนามิลดลง นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากลักษณะความลึกของท้องทะเลแล้วบริเวณบ้านน้ำเค็มมีลักษณะของพื้นทะเลเป็นร่องลึก (เช่นเดียวกับบริเวณเขาหลัก) คลื่นจะมารวมตัวกัน (converge) เมื่อสึนามิเคลื่อนตัวเข้าสู่ฝั่งจะมีความรุนแรงมากเป็นพิเศษเนื่องจากพลังของคลื่นไม่ได้ถูกลดทอนลงโดยสภาพของพื้นที่ภูมิประเทศพื้นท้องทะเลบริเวณชายฝั่ง

ก่อนหน้านี้เคยมีการออกมาเตือนถึงเรื่องการเกิดเหตุการณ์สึนามิแต่ก็ไม่มีผู้ใดมีการเตรียมความพร้อมเพื่อที่จะรับมือกับภัยพิบัติสึนามิ หลังจากเกิดเหตุการณ์สึนามิเป็นที่สังเกตได้ว่ามีผู้ที่มีความรู้ออกมาอธิบายถึงสาเหตุของการเกิดความรุนแรงตลอดจนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภัยพิบัติสึนามิเป็นจำนวนมากสะท้อนให้เห็นว่าความรู้ในเรื่องของภัยพิบัติสึนามินั้นไม่ใช่เรื่องใหม่เพราะสามารถอธิบายได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์อย่างรวดเร็วภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ และในประเทศไทยเองก็มีผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนี้อยู่ แต่ความรู้ที่จำกัดไว้เฉพาะในวงวิชาการหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเท่านั้น ความรู้เหล่านี้มิได้มีการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้ที่อาจจะได้รับผลกระทบ แสดงให้เห็นว่าก่อนเกิดเหตุการณ์สึนามิซึ่งเป็นเหตุการณ์ภัยพิบัติขนาดใหญ่สังคมไทยยังขาดความตระหนักในเรื่องของการจัดการภัยพิบัติโดยเฉพาะในเรื่องของการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ

นอกจากนี้หลังเหตุการณ์สึนามิเป็นที่สังเกตได้ว่าสังคมไทยตื่นตัวกับการรับมือแต่นับการรับมือในรูปแบบของเทคโนโลยีกล่าวคือประเทศไทยมีการลงทุนติดตั้งระบบเตือนภัยสึนามิในทะเลอันดามันและดำเนินการสร้างหอเตือนภัยสึนามิในบริเวณพื้นที่เสี่ยงภัย อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาพบว่ามีข้อผิดพลาดหลายประการที่เกิดขึ้นกับการเตือนภัยในรูปแบบของเทคโนโลยีดังกล่าว เช่น การกดสัญญาณผิด (เอกสารว่าด้วยการพัฒนาระบบเตือนภัยสึนามิในประเทศไทย, 2549) สร้างความตระหนักให้กับคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก ดังนั้นสะท้อนให้เห็นว่าการรับมือกับภัยพิบัติสึนามินั้นเทคโนโลยีเป็นเพียงเพียงกลไกประการหนึ่งเท่านั้นและสามารถที่จะเกิดความผิดพลาดได้ตลอดเวลา

เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ยังสะท้อนว่า ในโลกยุคปัจจุบันมนุษย์เผชิญกับปัญหาที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ การจัดการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นไม่สามารถกระทำได้ง่าย จะต้องใช้เทคนิคความรู้หรือวิธีการใหม่ ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้ตรงจุด บางครั้งความรู้ที่มีอยู่หรือการแก้ไขปัญหาแบบเดิม ๆ อาจไม่สามารถจัดการกับความเสี่ยงใหม่ ๆ ได้ เพราะแต่ละปัญหามีความเกี่ยวโยงกันในหลายสาเหตุและหลายปัจจัย การแสวงหาทางออกด้วยการสร้างความรู้ใหม่นั้น นับว่าเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง (พระมหาสุทนต์ อากาศโร, 2548 :7) กรณีเหตุการณ์สึนามิที่ผ่านมามีความรู้และตระหนักในเรื่องการรับมือภัยพิบัติก็ยังไม่มีความสูญเสียเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามเหตุการณ์สึนามิที่เกิดขึ้นนั้นก็ทำให้หลายภาคส่วนในสังคมไทยเช่น ภาครัฐบาลเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติมากขึ้น กว่าเดิม พิจารณาจากนโยบาย โครงการ "การจัดการภัยพิบัติโดยชุมชนเป็นฐาน" (Community-Based Disaster Risk Management: CBDRM) โดยกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) ร่วมกับสำนักงานความร่วมมือทางวิชาการประเทศเยอรมนี (GTZ) ที่ส่งเสริมการรับมือภัยพิบัติ โดยเน้นที่ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ด้านภาคประชาสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนก็มีการประสานการทำงานร่วมกันเป็นภาคีหรือพหุภาคีมากขึ้นเพื่อให้การสนับสนุนการทำงานของชุมชนในการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ

จากเหตุการณ์สึนามิที่ผ่านมา ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือภาควิชาการ ล้วนให้ความสำคัญกับการสร้างความแข็งแกร่งหรือการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชน (capacity building) เพราะขีดความสามารถของชุมชนเป็นตัวแปรสำคัญที่จะลดระดับความรุนแรงจากภัยพิบัติได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขีดความสามารถของชุมชนที่จะต้องสร้างและพัฒนาขึ้นมาวิธีที่จะสร้างขีดความสามารถของชุมชนเพื่อรับมือภัยพิบัตินั้นสิ่งที่สำคัญคือ การสร้างความรู้ (knowledge) และความตระหนัก (awareness) ที่ต้องมีการจัดการความรู้ (knowledge management) เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น สามารถนำไปใช้งานได้จริง ความรู้ที่เกิดขึ้นของชาวบ้านน้ำเค็มเกี่ยวกับเรื่องสึนามินั้นเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์จริง (tacit knowledge) แต่เป็นความรู้ในระดับปัจเจก ซึ่งจะต้องขยายผลเป็นความรู้ของส่วนรวมเป็นความรู้ร่วมกันของชุมชนและสามารถนำไปใช้งานได้เป็นสาธารณะ การจัดการความรู้ของชุมชนเป็นเรื่องสาธารณะที่มีความรู้ในระดับปัจเจกและการมีส่วนร่วม (participation) เป็นกลไกเชื่อมโยงไปสู่ความรู้ร่วมกันของชุมชน นี่คือสิ่งที่สำคัญที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มกำลังดำเนินการอยู่เพื่อรวบรวมความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านแต่ละคนมาพัฒนาต่อยอดในลักษณะของแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชน

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาการศึกษาการจัดการความรู้และการจัดการตนเองเพื่อรับมือภัยพิบัติสึนามิที่บ้านน้ำเค็มด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1) ลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านน้ำเค็มที่เป็นชุมชนที่มีจุดเปลี่ยนครั้งใหญ่ถึงสามช่วงช่วงแรกคือช่วงที่ชุมชนมีการทำเหมืองแร่ดีบุก (พ.ศ.2518 - 2524) ซึ่งทำให้ชุมชนบ้านน้ำเค็มนั้นกลายเป็นชุมชนเปิดที่มีประชากรจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ ช่วงที่สอง คือช่วงที่กิจการเหมืองแร่ดีบุกขบเซา (พ.ศ.2524 - 2537) คนในชุมชนเปลี่ยนจากอาชีพรับจ้างทำเหมืองแร่ดีบุกมาเป็นอาชีพประมง ชุมชนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมเช่นนี้ดำรงอยู่เรื่อยมาแม้ว่าจะเข้าสู่ช่วงที่ชุมชนกลับมาประกอบอาชีพประมงแล้วก็ตาม ตามที่ข้อมูลจากชุมชนบอกว่า “ก่อนสึนามินั้นชุมชนบ้านน้ำเค็มไม่สามารถรวมตัวกันเพื่อทำงาน ใดๆ ได้” (ศูนย์ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็ม, 2549:8)¹

จนกระทั่งถึงจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญอีกช่วงคือ ช่วงที่สามเป็นช่วงที่ชุมชนได้รับภัยพิบัติสึนามิ (พ.ศ.2547) อย่างหนัก แต่ในเวลาต่อมาก็เป็นชุมชนที่สามารถที่จะแก้ปัญหาในสถานการณ์ฉุกเฉินในขณะนั้นได้โดยผู้ประสบภัยเองและได้รับการยอมรับความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง หลังเหตุการณ์สึนามิเป็นช่วงที่ชุมชนเริ่มเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเอง ชุมชนบ้านน้ำเค็มเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการรวมกลุ่มกิจกรรมทางสังคมในลักษณะของงานอาสาสมัครซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชนในขณะนี้ทำให้ก่อนและหลังสึนามิชุมชนบ้านน้ำเค็มมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน

2) กิจกรรมในการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมของชุมชนบ้านน้ำเค็มซึ่งที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้สอดคล้องกับหลักการการจัดการความรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วม เป็นการใช้ความรู้จากประสบการณ์ครั้งก่อนที่มีอยู่ของชุมชนมาพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในรูปแบบของแผนเตรียมความพร้อม

3) จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่ายังไม่มียานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่นำแนวคิดการจัดการความรู้มาศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภัยพิบัติของชุมชน ซึ่งน่าจะมาจากสาเหตุว่า การตระหนักและเห็นความสำคัญของการรับมือภัยพิบัติของทุกภาคส่วนใน

¹ ซึ่งผู้ศึกษาจะอธิบายและวิเคราะห์เพิ่มเติมในรายละเอียดของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนบ้านน้ำเค็มช่วงก่อนสึนามิไว้ในบทที่ 3

ประเทศไทยเกิดขึ้นอย่างจริงจังหลังจากเหตุการณ์ภัยพิบัติครั้งใหญ่จากสึนามิประกอบด้วยมีชุมชนในประเทศไทยไม่กี่แห่งที่มีการดำเนินงานเพื่อเตรียมรับมือกับความเสียหายของชุมชนตนเอง

ดังนั้นด้วยสถานการณ์ที่เกิดขึ้นผนวกกับลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านน้ำเค็มจึงมีความสำคัญที่จะศึกษาการจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็ม

จากเหตุผลดังกล่าวทั้งหมดนั้นซึ่งผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาว่าชุมชนบ้านน้ำเค็มมีการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองเพื่อรับมือภัยพิบัติสึนามิอย่างไรบ้าง ตลอดจนบทบาทขององค์กรภาคีต่างๆ ต่อการหนุนเสริมการจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติสึนามิ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ภัยพิบัติในประเทศไทยที่นับวันจะเกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองเพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือกับภัยพิบัติสึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็มใน 3 ระยะเวลาคือ ระยะเวลาฉุกเฉิน ระยะเวลาฟื้นฟูและระยะเตรียมความพร้อม

2. วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือกับภัยพิบัติสึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็มใน 3 ระยะเวลาคือ ระยะเวลาฉุกเฉิน ระยะเวลาฟื้นฟู และระยะเตรียมความพร้อม

3. เสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติและความเสี่ยงต่าง ๆ

1.3 โภชน์ที่ใช้ศึกษา

1. ชุมชนบ้านน้ำเค็มมีการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองอย่างไรบ้างเพื่อรับมือกับภัยพิบัติสึนามิ

2. ผลที่ได้จากการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองของชุมชนบ้านน้ำเค็มเพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือกับภัยพิบัติสึนามิคืออะไรใน 3 ระยะเวลาคือ ระยะเวลาฉุกเฉิน ระยะเวลาฟื้นฟู และระยะเตรียมความพร้อม

3. ชุมชนบ้านน้ำเค็มนำผลที่ได้จากการจัดการความรู้ไปขยายผลความรู้ต่ออย่างไร

5. บทบาทขององค์กรภาคีที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนอย่างไร

6. อะไรคือปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูและรับมือกับภัยพิบัติสึนามิใน 3 ระยะเวลาคือ ระยะเวลาฉุกเฉิน ระยะเวลาฟื้นฟู และระยะเตรียมความพร้อม

1.4. ขอบเขตการศึกษา

1.4.1 เจิงพื้นที่

ชุมชนบ้านน้ำเค็มหมู่ 2 ตำบลบางม่วง อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ซึ่งหลังจากที่ชาวบ้านน้ำเค็มประสบภัยพิบัติสึนามิ ชาวบ้านน้ำเค็มจึงย้ายมาอยู่ที่บริเวณศูนย์พักชั่วคราวบางม่วงและต่อมาก็ย้ายกลับไปอยู่บ้านพักถาวรหรือซ่อมแซมบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในชุมชนบ้านน้ำเค็ม

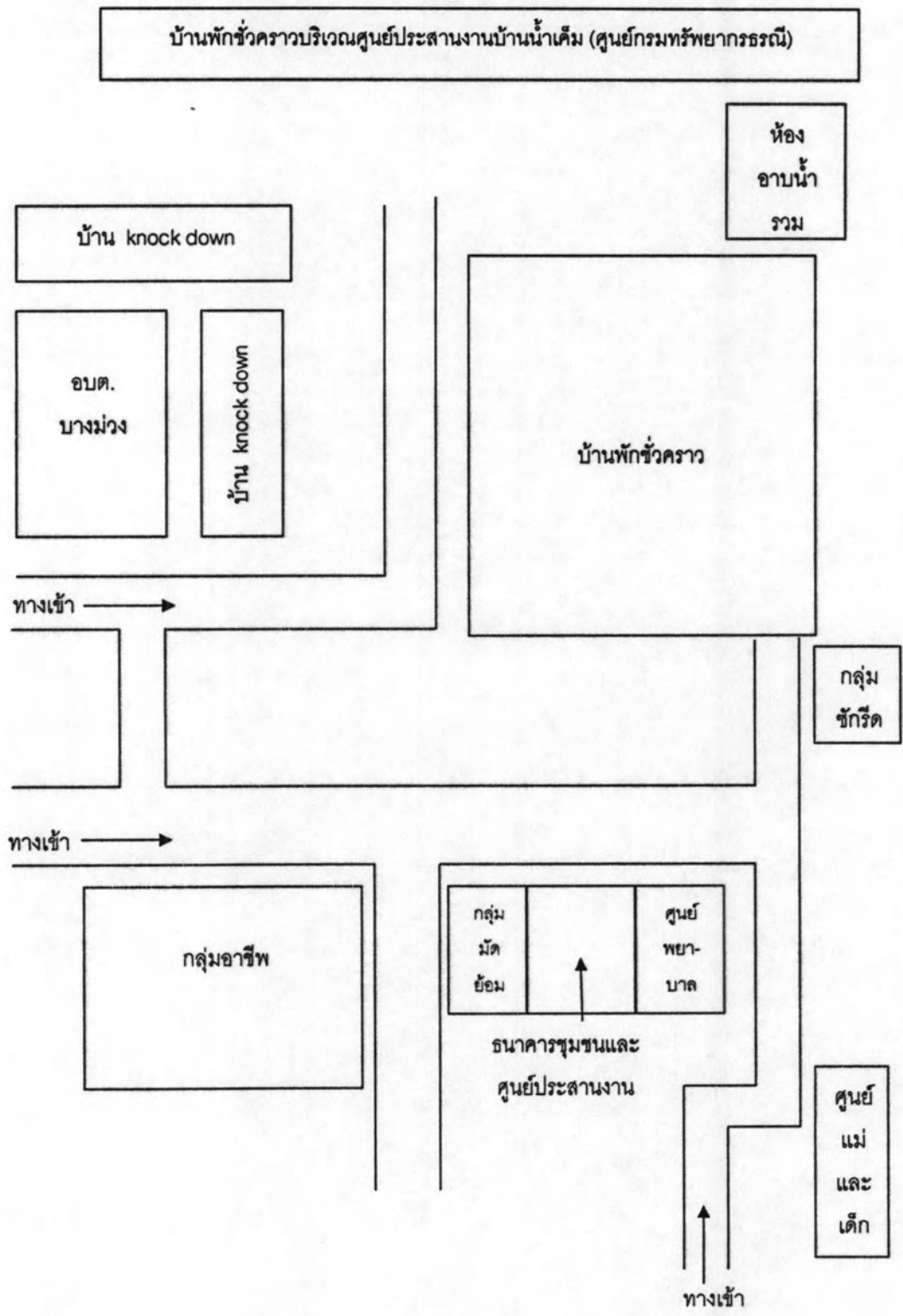
1.4.2 เจิงเนื้อหาและเวลา

ศึกษาการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองของชุมชนบ้านน้ำเค็มเพื่อรับมือกับภัยพิบัติสึนามิโดยแบ่งเนื้อหาตามระยะเวลาดังนี้

ก) ระยะฉุกเฉิน หลังเหตุการณ์สึนามิ เริ่มตั้งแต่ชาวบ้านน้ำเค็มได้รับผลกระทบจากคลื่นยักษ์สึนามิเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 โดยศึกษาการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และการจัดการตนเองของผู้ประสบภัยสึนามิชุมชนบ้านน้ำเค็ม ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาเงินทุนพักชั่วคราวสำหรับผู้ประสบภัยและการจัดการศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง ตำบลบางม่วง อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

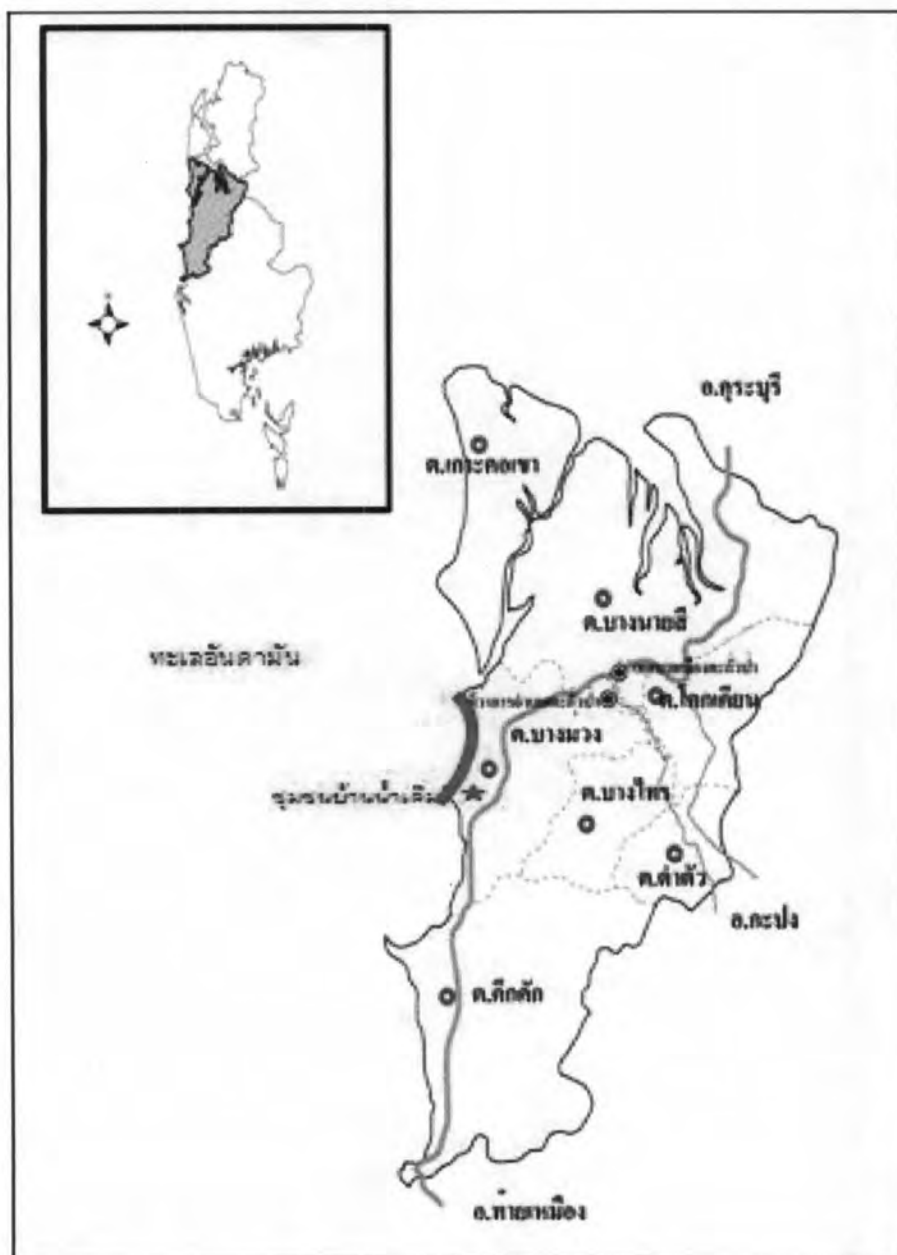
ข) ระยะฟื้นฟู เริ่มตั้งแต่ช่วงที่ผู้ประสบภัยสึนามิบ้านน้ำเค็มทยอยเข้าอาศัยในบ้านพักชั่วคราว (ช่วง 1-3 เดือนหลังจากเกิดเหตุ - ช่วงที่ผู้ประสบภัยย้ายเข้าบ้านพักถาวร) โดยศึกษาการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเองของผู้ประสบภัยสึนามิชุมชนบ้านน้ำเค็ม ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมบำบัดด้านจิตใจ การส่งเสริมด้านรายได้ในระหว่างที่อยู่ศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง ตำบลบางม่วง อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา และการจัดการเรื่องบ้านพักถาวรของผู้ประสบภัยสึนามิบ้านน้ำเค็ม (ที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเดิม)

ภาพที่ 1 : แสดงพื้นที่ศึกษาในระยะฉุกเฉินและระยะฟื้นฟู

ค) ระยะเตรียมความพร้อม ศึกษาการเรียนรู้ การจัดการความรู้และการจัดการตนเอง
 ของชุมชนบ้านน้ำเค็มในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับภัย
 พิบัติสึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็มตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2550 – เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550

ภาพที่ 2 : แสดงที่ตั้งของชุมชนที่ศึกษาในระยะเตรียมความพร้อม

ที่มา : ดัดแปลงจาก <http://www.pngo.moph.go.th/phangnga%20info/takuapa%20map.html>

สืบค้น วันที่ 5 เดือนพฤษภาคม 2551

1.5 นิยามคำศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1) ผู้ประสบภัยสึนามิบ้านน้ำเค็ม หมายถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มในช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์สึนามิและได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547

2) ชุมชนบ้านน้ำเค็ม หมายถึง ชุมชนที่ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลบางม่วง อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

3) ภัยพิบัติ หมายถึง ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ในที่นี้หมายถึง "สึนามิ"

4) ความเสี่ยง หมายถึงโอกาสที่ชุมชนบ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา จะได้รับความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินจากเหตุการณ์สึนามิ

5) ความอ่อนแอ หมายถึง ปัจจัยด้านต่างๆ ของชุมชนบ้านน้ำเค็มที่มีผลให้ชุมชนนั้นได้รับความเสียหายจากภัยพิบัติสึนามิ ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม

6) การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ หมายถึง กระบวนการอันเป็นระบบในการพิจารณาความเป็นไปได้และการหาวิธีเพื่อลดหรือหลีกเลี่ยงโอกาสที่จะนำไปสู่การเกิดภัยพิบัติและผลกระทบในทางลบจากภัยพิบัติในการป้องกัน ควบคุมและการเตรียมความพร้อม

7) การรับมือกับภัยพิบัติสึนามิ หมายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยชุมชนบ้านน้ำเค็มหรือภาคีที่เกี่ยวข้องโดยมีจุดประสงค์เพื่อฟื้นฟูผู้ประสบภัยจากเหตุการณ์สึนามิและหมายรวมถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันเพื่อไม่ให้ชุมชนบ้านน้ำเค็มได้รับความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอีก

8) แผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิ หมายถึง แผนที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มจัดทำขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงานร่วมกันของชาวบ้านน้ำเค็มในการลดความเสี่ยง ลดความเสียหายของชีวิตและทรัพย์สินจากเหตุการณ์สึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา

9) การจัดการความรู้เพื่อรับมือกับภัยพิบัติสึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็ม หมายถึง การที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มใช้วิธีการต่างๆ เหล่านี้ เช่น การสร้างความรู้ใหม่ การรวบรวมความรู้ การสังเคราะห์ความรู้ การถ่ายทอดความรู้ การยกระดับความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้ประโยชน์จากความรู้ การขยายผลความรู้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อฟื้นฟูชุมชนและเตรียมความพร้อมเพื่อลดความเสี่ยงและความอ่อนแอจากการได้รับภัยพิบัติสึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็ม

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับ

- 1) สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการรับมือกับภัยพิบัติสึนามิโดยที่ชุมชนผู้ประสบภัยเป็นศูนย์กลางของการจัดการตนเอง
- 2) เพื่อให้เห็นความสำคัญของความร่วมมือในการทำงานร่วมกันของชุมชน องค์กรภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มธุรกิจเอกชน รวมทั้งการทำงานในลักษณะที่เป็นเครือข่าย (Networking)
- 3) เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนบ้านน้ำเค็มและหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือภัยพิบัติต่างๆ ในการนำแนวทางที่ได้รับจากการศึกษาไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ
- 4) เพื่อให้ทุกภาคส่วนของสังคมไทยตระหนักในการที่จะลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติทั้งในระดับปัจเจก ครัวเรือน ชุมชนและสังคม

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาการจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือกับภัยพิบัติ กรณีศึกษา : บ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่ออธิบายวิธีการเรียนรู้ วิธีการจัดการความรู้และการจัดการตนเองของชาวบ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา ผ่านการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะฉุกเฉิน ระยะฟื้นฟูและระยะเตรียมความพร้อมเพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือกับภัยพิบัติสึนามิของชุมชนบ้านน้ำเค็ม รวมทั้งศึกษาบทบาทขององค์กรภายนอกที่เป็นภาคีของชุมชนในการสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และจัดการความรู้ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อให้เห็นปฏิสัมพันธ์สัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก

1.7.1 ประชากรเป้าหมาย

ระยะที่ 1 ช่วงฉุกเฉิน ผู้ที่มีส่วนในการจัดการศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง ได้แก่ แกนนำชุมชนบ้านน้ำเค็ม ผู้ประสบภัยสึนามิบ้านน้ำเค็ม ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักพัฒนาเอกชน หน่วยงานอื่นๆ

ระยะที่ 2 ช่วงฟื้นฟู ผู้ที่มีส่วนในการจัดการศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง ได้แก่ แกนนำชุมชน บ้านน้ำเค็ม ผู้ประสบภัยพิบัติสึนามิบ้านน้ำเค็ม ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักพัฒนาเอกชน หน่วยงานอื่น ๆ

ระยะที่ 3 ช่วงเตรียมความพร้อม ผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับภัยพิบัติสึนามิของชุมชน ได้แก่ แกนนำชุมชนบ้านน้ำเค็ม อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนบ้านน้ำเค็ม คณะกรรมการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ศูนย์ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็มที่ทำหน้าที่ประสานงานทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน องค์กรจากภายนอก ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.บางม่วง) องค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานสนับสนุนการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชน แรงงานต่างด้าวชาวพม่าหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเรื่องเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวชาวพม่า

1.7.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษา การจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือกับภัยพิบัติ : กรณีศึกษา บ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา ผู้ศึกษามีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) การศึกษาจากเอกสาร (documentary review) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร แผ่นพับ หนังสือตลอดจนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วีซีดี ที่หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน สถาบันการศึกษาจัดทำขึ้นเพื่อประกอบการประชุม การเสวนาและกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นและเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สึนามิซึ่งที่ผ่านมาได้มีการจัดการประชุม การเสวนาตลอดจนกิจกรรมต่างๆ เป็นจำนวนมาก ผู้ศึกษาติดตามและให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ได้มาจากงานต่างๆ ดังกล่าว เพราะเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือจากหลากหลายมุมมองของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในพื้นที่จริง ทำให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงและตรงกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของชุมชน

นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลเอกสารผ่านทางเว็บไซต์กล่าวคือผู้ศึกษาใช้แนวคิดการจัดการภัยพิบัติ (disaster management) เป็นแนวคิดหนึ่งในการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดังกล่าวบางส่วนนั้นจะอยู่ในรูปแบบของการสรุปประชุมที่จัดขึ้นในต่างประเทศ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์สึนามิซึ่งมีความเป็นนานาชาติดังนั้นจึงต้องศึกษาข้อมูลเหล่านี้จากเว็บไซต์

ศึกษาจากงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งมีเป็นจำนวนมากโดยศึกษาเปรียบเทียบลักษณะเฉพาะของชุมชน เจ็อนไซ ปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกิดการจัดการความรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนอื่นๆ เพราะชุมชนบ้านน้ำเค็มนั้น

แตกต่างจากชุมชนอื่นที่ปรากฏในงานวิจัยต่างๆ จากที่ผู้ศึกษาได้ทบทวนเอกสารมาที่ชัดเจนคือ ชุมชนบ้านน้ำเค็มเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานที่แตกต่างและไม่สามารถรวมตัวกันได้ในช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์สึนามิ เป็นชุมชนที่มีจุดเปลี่ยนหลายครั้ง และเป็นชุมชนที่เคยประสบกับภัยพิบัติขนาดใหญ่ ผ่านการฟื้นฟู และเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านมาสู่การจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติ ดังนั้นย่อมมีทั้งความเหมือนและความต่างจากชุมชนอื่นที่ได้เคยมีผู้ศึกษามา

2) การสัมภาษณ์ (interview)

2.1 สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ ผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการกับเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือกับภัยพิบัติสึนามิในส่วนของภาครัฐ ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลบางม่วงและประมงอำเภอตะกั่วป่า รวมทั้งในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชน

2.2 สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้านน้ำเค็ม แต่ในการลงพื้นที่นั้นมีรูปแบบของการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและเป็นทางการหรือบางครั้งก็สลับกันไปมาขึ้นอยู่กับบุคคลและสถานการณ์และผู้ศึกษาไม่ได้สัมภาษณ์เพียงครั้งเดียวเนื่องจากข้อมูลนั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาการสัมภาษณ์บุคคลเป้าหมายนั้นจึงมีหลายรูปแบบทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการรวมถึงการสอบถามพูดคุยเพิ่มเติมหากว่ามีประเด็นที่ไม่เข้าใจและต้องกลับไปถามอีกครั้งโดยสัมภาษณ์คณะกรรมการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชน แกนนำชุมชนเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็ม อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนบ้านน้ำเค็ม นายกองค้การบริหารส่วนตำบลบางม่วง องค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้การสนับสนุนการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิ และชาวบ้านน้ำเค็มทั่วไปเนื่องจากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้ศึกษานั้นต้องเข้าไปอาศัยอยู่ร่วมกับคนในชุมชนเป็นเวลาหลายเดือน (เดือนมีนาคม – เดือนธันวาคม 2550 โดยในแต่ละเดือนจะอยู่ที่บ้านน้ำเค็มประมาณ 10-20 วัน)

3) สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in - depth interview) สัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับแกนนำชุมชนบ้านน้ำเค็ม อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนบ้านน้ำเค็ม เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้การสนับสนุนการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิ

4) การจัดสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) ผู้ศึกษาได้จัดสนทนากลุ่มย่อยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการรับมือกับภัยพิบัติของชุมชน จำนวน 1 ครั้ง การจัดประชุมสนทนากลุ่มย่อยครั้งนี้ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยแกนนำชุมชนบ้านน้ำเค็มและชาวบ้านน้ำเค็มที่มี

บทบาทในการทำงานวางแผนเตรียมความพร้อมคืออาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนบ้านน้ำเค็ม จำนวน 12 คน (โปรดดูรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมและประเด็นคำถามอยู่ในภาคผนวก)

5) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การที่ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามและต้องพักอยู่ในชุมชน ดังนั้นจึงสามารถสังเกตเห็นการทำงานระหว่างชาวบ้านน้ำเค็ม การติดต่อประสานงานระหว่างกัน และการทำงานระหว่างชุมชนบ้านน้ำเค็มกับองค์กรภายนอกทั้งในส่วนของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนตลอดจนภาคอื่นๆ นอกจากนี้ในช่วงที่ผู้ศึกษาอยู่ในพื้นที่นั้นปรากฏว่ามีข่าวเกี่ยวกับสึนามิหลายครั้งดังนั้นจึงสามารถสังเกตสอบถามถึงความรู้สึกต่อข่าวและสังเกตท่าทีของชาวบ้านต่อข่าวนั้นด้วย

นอกจากนี้ยังเข้าร่วมรับฟังการประชุมตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ จัดขึ้น เนื่องจากช่วงเวลาที่คุณศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นเวลาที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มกำลังดำเนินการจัดทำแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชนซึ่งนับว่าเป็นโอกาสที่ดีเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงมีการประชุมหลายครั้งที่ศูนย์ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็มหรือในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งการประชุมในแต่ละครั้งนั้นผู้มีบทบาทหลักคือแกนนำชุมชนบ้านน้ำเค็ม เจ้าหน้าที่ของศูนย์ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็ม อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนบ้านน้ำเค็ม คณะทำงานของแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสึนามิของชุมชน เจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้การสนับสนุนการทำงาน ในส่วนของภาครัฐนั้นจะมาประชุมบ้างแล้วแต่ประเด็นของการจัดประชุม (โปรดดูรายละเอียดการเข้าร่วมประชุมและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่ภาคผนวก)

รวมทั้งเข้าร่วมรับฟังการประชุมหรืองานเสวนาตลอดจนนิทรรศการที่องค์กรต่างๆ จัดขึ้นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สึนามิทั้งในพื้นที่และกรุงเทพมหานคร เนื่องจากหลายหน่วยงานยังคงทำงานในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สึนามิที่ผ่านมาอยู่ดังนั้นจึงมีการจัดเวทีสรุปบทเรียนการทำงาน หรือนำเสนอผลงานวิจัยต่างๆ และการเข้าร่วมกิจกรรมการประชุมต่าง ๆ นี้ผู้ศึกษาจะจดบันทึกข้อมูลทุกครั้ง เพราะเป็นข้อมูลและประเด็นที่มาจากชุมชนโดยตรงทำให้เห็นถึงสภาพปัญหาและสถานการณ์การทำงานร่วมกันของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเขียนวิเคราะห์ข้อมูลนอกจากนี้ยังสามารถหาข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมได้อย่างตรงประเด็นมากขึ้น

1.7.3 ระยะเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาลงพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลชุมชนบ้านน้ำเค็มเบื้องต้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 13-17 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 เพื่อให้เห็นสถานการณ์ของชุมชน ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวชุมชนยังอยู่ในช่วงกำลังฟื้นฟู กล่าวคือ ชาวบ้านน้ำเค็มบางส่วนยังอาศัยอยู่ที่บ้านชั่วคราว (บริเวณองค์การ

บริหารบางม่วง) เพราะรอการสร้างบ้านพักถาวรเสร็จหลังจากนั้นก็รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ทั้งในส่วนข้อมูลเรื่องสีนามิและส่วนของแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ ผู้ศึกษาลงพื้นที่เก็บข้อมูล ภาคสนามครั้งที่สองช่วงเดือนมีนาคม-เดือนธันวาคม 2550 การศึกษาภาคสนามเฉลี่ยแล้วแต่ละเดือนจะอยู่ในพื้นที่ประมาณ 10-15 วัน

1.7.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลใน 3 ระยะเวลา คือ สถานการณ์ฉุกเฉิน ระยะฟื้นฟู และระยะเตรียมความพร้อม โดยวิเคราะห์ข้อมูลจาก เอกสารที่เกี่ยวข้อง การจัดเสวนา การสรุปบทเรียน รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูและรับมือกับภัยพิบัติสีนามิของชุมชน รวมทั้งศึกษาการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกในรูปแบบต่างๆ และนำข้อมูลที่ได้นี้มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์และโจทย์ที่ใช้ในการศึกษาที่ตั้งไว้ โดยคำนึงถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านน้ำเค็มในอดีตก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์สีนามิมาประกอบด้วย

1.7.5 ข้อจำกัดในการศึกษา

1. ข้อจำกัดด้านภาษา เรื่องของการสื่อสารเป็นภาษาถิ่นได้ เนื่องจากผู้ศึกษาไม่สามารถสื่อสารเป็นภาษาถิ่นได้ได้ บางครั้งจึงไม่เข้าใจการสนทนาของชาวบ้าน
2. ข้อจำกัดด้านภาษา เรื่องของการสื่อสารเป็นภาษาพม่า เนื่องจากชุมชนบ้านน้ำเค็มจังหวัดพังงา มีแรงงานต่างด้าวชาวพม่าที่เป็นแรงงานหลักของภาคประมงอยู่เป็นจำนวนมากแต่ด้วยข้อจำกัดด้านภาษาที่ผู้ศึกษาไม่สามารถเข้าใจภาษาพม่าได้ แม้ว่าแรงงานต่างด้าวชาวพม่าบางคนจะสามารถเข้าใจภาษาไทยแต่ก็ไม่ได้อยู่ในระดับที่จะสอบถามหรือสัมภาษณ์อย่างเป็นเรื่องเป็นราวได้ ดังนั้นการเก็บข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแรงงานต่างด้าวชาวพม่านั้นผู้ศึกษาจึงใช้วิธีการสอบถามหรือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวชาวพม่าคือองค์กรแรงงานระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐานหรือ IOM และตัวแทนจากแรงงานต่างด้าวชาวพม่าคือพนักงานสุขภาพชุมชนต่างด้าว (พ.ต.ส.) และอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนต่างด้าว (อ.ต.ส.)
3. ข้อจำกัดด้านเวลาที่ไม่ตรงกับของชาวบ้าน เช่น การประกอบอาชีพประมงของชาวบ้านที่ต้องออกเรือไปแต่เช้ามืดและไม่อยู่ในช่วงเวลากลางวัน

1.7.6 จรรยาบรรณการศึกษา

1) เนื่องจากคำถามเหล่านี้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สีนามิซึ่งในบางครั้งผู้ตอบไม่สะดวกหรือไม่สบายใจที่จะตอบผู้ศึกษาจะคำนึงถึงสภาพจิตใจของผู้ตอบเป็นหลักโดยผู้ตอบจะสามารถปฏิเสธการให้ข้อมูลได้

2) ผู้ศึกษาได้ทำจดหมายขออนุญาตชุมชนผ่านศูนย์ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็มในการบันทึกภาพตลอดจนนำบทการสนทนาในช่วงที่ชุมชนปฏิบัติงานจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติสีนามิและใช้ชื่อ - นามสกุลจริงของผู้ที่ให้สัมภาษณ์มาลงไว้ในรูปเล่มวิทยานิพนธ์อย่างถูกต้องแล้ว

